

Literárna výchova 3

septima – 2. polrok

2009-2010

Matej Balog

OBSAH

Medzivojnová literatúra	3
Slovenská medzivojnová poézia	5
Slovenská medzivojnová dráma	13
Slovenská medzivojnová próza.....	16

MEDZIVOJNOVÁ LITERATÚRA

vzniká v období paradoxov:

- a) technický a vedecký pokrok
- b) nepriaznivé historické okolnosti

a stáva sa zrkadlom, resp. seizmografom (politického) diania vo svete.

HISTORICKÉ SÚVISLOSTI

Po ukončení 1. svetovej vojny prišlo v Európe k mnohým zvratom, ktoré podmienili jej ďalší vývoj. Napriek zdanlivo progresívnym krokom

- 1918 nové štáty (Česko-Slovensko, Maďarsko, Juhoslávia, Rakúsko,...)
- 1919 Spoločnosť národov

sa európske dejiny neubrali správnym smerom

- Taliansko Mussolini zakladá Fasces (1919)
- Nemecko platenie reparácií spôsobuje hospodársku krízu
- Rusko občianska vojna, vznik gulagov

a vývoj udalostí napokon viedol k rozpútaniu ďalšej svetovej vojny, medzi ktorej hlavné príčiny sa radia

- totalitné režimy presadili sa v čase hospodárskej krízy (Nemecko, Taliansko, Španielsko)
- nové rozdelenie Európy nespokojnosť štátov s ním
- bipolarizácia kapitalizmus ↔ socializmus

Nepriaznivý politický vývoj mal za následok aj častú emigráciu spisovateľov

- Nemecko fašizmus E. M. Remarque, T. Mann, B. Brecht
- Rusko socializmus I. A. Bunin, M. I. Cvetajevova

KULTÚRNY VÝVOJ

podlieha modernej dobe, vzniká potreba komunikácie a združovania sa umelcov.

- literárne spolky PEN Club (1921, Anglicko)
- literárne ceny Nobelova cena za literatúru
- preklady

Prvá svetová vojna zanechala v literatúre výraznú stopu, spisovatelia sa pokúšali poukázať na jej hrôzy a sami sa angažovali v protivojnových hnutiach.

- a) próza – napr. stratená generácia
- b) poézia, umenie všeobecne – expresionizmus

Z predošlého obdobia pokračujú avantgardné smery; vznikajú, zanikajú, prelínajú a ovplyvňujú sa navzájom.

- dadaizmus 1916 Švajčiarsko Tristan Tzara
- surrealizmus 1924 Francúzsko André Breton

- poetizmus 1924 Česko Vítězslav Nezval
- konštruktivizmus Rusko

Popri umeleckých skupinách a združeniach sa do popredia dostávali aj výrazné osobnosti (Franz Kafka, James Joyce, Antoine Saint-Exupéry, Marcel Proust) a filozofické smery:

- Friedrich Nietzsche individualizmus, existencializmus
- Sigmund Freud psychoanalýza, predstava človeka determinovaného najmä sexuálnym pudom

Vplyv na medzivojnovú literatúru mali aj vedecký a technický pokrok

- rádio, rozhlas vznik rozhlasových hier
- televízia, film filmové prvky (strih, montáž) sa objavujú aj v literatúre
- jazykový štrukturalizmus jazyk sa považuje za systém, vznikajú jazykovedné disciplíny

SLOVENSKÁ MEDZIVOJNOVÁ POÉZIA

vzniká predovšetkým v medzivojnovom období, ktoré sa pre Slovákov vyznačovalo spozitím s národom Čechov v spoločnej Česko-Slovenskej republike. Vyhlásená bola 28. 10. 1918 a priniesla so sebou mnohé pozitíva:

- slovenčina je úradný jazyk koniec maďarizácie a útlaku
- vzdelávacie a kultúrne ustanovizne Matica Slovenská, Univerzita Komenského (1919), SND (1920)
- časopisy, spolky, kultúrny život Slovenské pohľady, presun centra z Martina do Bratislavy

Prvá ČSR však musela riešiť i mnohé problémy:

- hospodárska kríza → nezamestnanosť a vystáholectvo
- centralizmus → Česko: priemysel, politika; Slovensko: hladové doliny
- národnostná otázka neexistencia československého národa → autonomistické snahy (HSLŠ, SNS)
- nástup fašizmu radikalizácia HSLŠ, Mníchovská dohoda, vyhlásenie autonómie (1938)

14. marca 1939 vzniká Slovenský štát – ČSR zaniká, Čechy a Morava sú pripojené k Tretej (Veľkonemeckej) ríši.

UMELECKÁ PESTROŠŤ

vyplývala z rozmachu prekladov súčasnej zahraničnej literatúry a častých štúdií a pobytov slovenských autorov mimo ČSR. Zmenšilo sa tak tradičné zaostávanie za modernými literárnymi smermi a vzniklo mnoho umeleckých zoskupení.

1.) staršia generácia	Janko Jesenský, Vladimír Roy	symbolizmus a impresionizmus
2.) prechodná generácia	Martin Rázus, Štefan Krčméry	tradicionalizmus (Hviezdoslav, Krasko)
3.) mladšia generácia	inovátori, experimentátori	nové básnické smery

Rozmanitú poéziu mladšej generácie tvoria:

• neosymbolizmus	Emil Boleslav Lukáč	dolorizmus
• vitalizmus	Ján Smrek	radosť zo života
• ľavicová avantgarda	DAV-isti, Ladislav Novomeský	proletárska, sociálna poézia
• nadrealizmus	R. Fabry, Š. Žáry, V. Reisel, ...	„slovenskí surrealisti“
• katolícka moderna	Janko Silan, Rudolf Dilong, ...	duchovné hodnoty
• individuálni autori	Valentín Beniak, Andrej Žarnov	

PRECHODNÁ GENERÁCIA

nadväzuje na P. O. Hviezdoslava a I. Kraska. Používa výrazové prostriedky symbolizmu, uprednostňuje však národnú a obrannú tému – reaguje na 1. svetovú vojnu, politickú situáciu v ČSR.

MARTIN RÁZUS

(1868 – 1937) pochádzal z chudobnej rodiny, študoval teológiu v Bratislave a Edinburhu, mal silné národné povedomie. Ako člen a neskorší predseda Slovenskej národnej strany a poslanec v parlamente vystupoval proti maďarónstvu a hospodársky nespravodlivému čechoslovakizmu, kvôli čomu sa stal nepohodlným a zaznávaným.

Tvoril poéziu (básnické zbierky a skladby), prózu (historický román Júlia, autobiografia Maroško) i drámu.

- snaha robiť ľudí šťastnými
- didaktickosť (výchovnosť)
- autor označovaný ako „mrvný idealista“ a „básnik za pravdu“

Poetické diela:

- Z tichých a búrných chvíľ reflexívne básne: tiché-osobné ↔ búrne-nadosobné (národné)
- To je vojna! prvá svetová vojna
- Hoj zem drahá radosť z oslobodenia a vzniku ČSR
- Kameň na medzi sklamanie nad vývojom v ČSR (nespravodlivý čechoslovakizmus)
- neskoršie zbierky krutá autocharakteristika, prehodnocovanie seba samého
- Ahasver básnická skladba básnik zvädza boj s Ahasverom (pútnikom bez domova)
- Stretnutie básnická skladba rodinná tematika (matka, otec)

TO JE VOJNA!

je básnická zbierka s protivojnovou tematikou, reaguje na 1. svetovú vojnu. Zobrazuje ju cez

- a) obrazy zo života sociálna balada Matka matka čaká syna-vojaka na stanici, zaspáva a umiera
- b) alegórie a biblizmy balada Návšteva zostúpenie Krista: uväznený, je sklamaný z ľudí (vojny)

AHASVER

je básnická skladba, dramatická báseň, dialogický súboj básnika a ženy proti Ahasverovi o vieru v lásku.

- Ahasver večný pútnik bez domova, symbolizuje zlo, skepsu a sklamanie; napokon je porazený
- básnik vystupuje ako básnici Petrarcha, Goethe a Puškin
- žena vystupuje v podobe žien súvisiacich s danými básnikmi: Laura, Lotte, Natalia

ŠTEFAN KRČMÉRY

(1892 – 1935) vyštudoval za evanjelického kňaza, venoval sa však viac literárnej (poézia, próza, kritika, eseje, preklady) a kultúrno-politickej činnosti (správca Matice slovenskej). Neskôr trpel duševnou chorobou, liečil sa v ústave a zomrel v ústraní.

Svojou tvorbou sa snažil pomôcť ľuďom, pre jeho poéziu je význačná dvojpólovosť:

- 1.) tradicionalizmus racionalizmus národné básne inšpirácia: Štúr, Hviezdoslav
- 2.) moderna iracionalizmus symbolizmus inšpirácia: Krasko

Básnické zbierky:

- Keď sa sloboda rodila reaguje na vznik ČSR, nádej, viera v mladú generáciu
- Herbárium reflexívne básne, osobná lyrika, symbolizmus (smútok)
- Pozdrav odmlčaného básnika rozoberá svoju osobnosť a zmysel svojej tvorby

Je tiež autorom literárno-historickej práce **Stopäťdesiat rokov slovenskej literatúry**.

NEOSYMBOLIZMUS (DOLORIZMUS)

EMIL BOLESLAV LUKÁČ

(1900 – 1979) sa narodil v Hodruši, študoval teológiu a filozofiu v Banskej Bystrici, Bratislave, Paríži a Lipsku. Na Slovensku potom pôsobil ako učiteľ a redaktor viacerých časopisov.

Jeho poézia, označovaná tiež ako poézia neosymbolizmu, sa vyznačuje charakteristickými znakmi:

- dolorizmus (tal. doloroso = bolestne, smutne) poézia smútku, pesimizmu a bolesti
- meditatívnosť hĺbková poézia, pátra po jadre veci
- častý paradox ideál (harmónia) ↔ realita (pesimizmus)
- neosymbolizmus nadväzuje na prekliatych básnikov, Kraska, G. G. Byron (titanizmus)
- mesiášstvo autor chce trpieť za ostatných (odmieta ľahké motívy, chce byť tragédom)
- knižný jazyk intelektualizmy (napr. piedestál), archaizmy (napr. máry),...

Básnické zbierky:

- Spoveď depresívne verše, pochybnosti, skepsa (čo ak bude ďalšia vojna)
- Dunaj a Seina domov ↔ cudzina
- Hymny k sláve Hosudarovej kresťanská tematika, nadväzuje na Hviezdoslava (parnasizmus)
- O láske neláskavej téma lásky
- Križovatky, Elixír spoločenská situácia: varuje pred fašizmom, predtucha vojny
- Moloch, Bábel 2. svetová vojna (moloch), krutosť fašizmu: ničenie ideálov

DUNAJ A SEINA

je básnická zbierka porovnávajúca dva svety:

- a) domov, dedina, Hodruša (rodná dedina) symbol Dunaj pozitívne znaky (istota, mier, láska)
- b) cudzina, mesto, Paríž (študijný pobyt) symbol Seina negatívne znaky (zlo, samota)

Báseň **Taedium urbis** (Hnus z mesta) vo forme sonetu poukazuje na nástrahy, ktoré číhajú v mestách (hriech, nepriateľstvo, sprznenie) v kontraste s pokojom domoviny. Autor však trpí, pretože jeho domov „mlčí“.

O LÁSKE NELÁSKAVEJ

je monotematická básnická zbierka založená na paradoxe (už názov je oxymoron):

„Nesmiem byť šťastný, lebo šťastím uplynie šťastie, len z kyprej pôdy pochybností nám láska rastie.“

- Modla v prachu zrútenie predstáv o milovanom človeku (bola to zbytočná námaha)
- Vzlyk protiklad: najskôr je autorove srdce plné a svet prázdny, potom naopak
- Paradoxon odmieta bezproblémovú lásku, požaduje od svojej milej chladnosť

*„Buď ku mne trochu ľahostajná
a trochu chladná
takto je láska pripokojná
a prisúladná.“*

VITALIZMUS

je básnický smer 20. storočia, ktorý vznikol ako reakcia na skončenie 1. svetovej vojny – váženie si každodenných maličkostí. Vychádza z filozofie vitalizmu Henriho Bergsona, ktorá za základ všetkého považuje élan vital (fr. životný elán).

- optimizmus životný optimizmus, radosť zo života, poézia každého dňa
- senzualizmus vnímanie chvíľkových vnemov a (radostných) pocitov všetkými zmyslami
- avanturizmus túžba po dobrodružstve, ďalekých cestách
- témy: žena, láska, krása, mladosť,...

JÁN SMREK

(1898 – 1982) vlastným menom Ján Čietek, pochádzal z chudobnej rodiny. Zúčastnil sa 1. svetovej vojny, kde ochorel na maláriu. Pracoval ako redaktor Slovenského denníka a Národných novín. Založil Edíciu mladých slovenských autorov (EMSA) a v Prahe začal vydávať umelecký časopis **Elán**. Po revolúcii upadol do nemilosti a venoval sa prekladateľskej činnosti.

Debutoval zbierkou **Odsúdený k večitej žízni** (symbolizmus, pesimizmus), v básni **Dnes milujem svoj deň**

*„Dnes milujem svoj Deň.
Noc miloval som včera.
Tak láskal som ju, v rukách sa mi chvela
a sľubovala sen.*

*Dnes objímam sa s Ránom
a kým mi v oči hľadí,
sa tážem ho, či idú ešte lady
života oceánom?“*

však prechádza k vitalizmu (radosť, optimizmus). Vitalistické sú aj jeho nasledujúce zbierky, v ktorých tematizuje motívy ženy, lásky, mladosti, života. Tvorí tak v protiklade k dolorizmu E. B. Lukáča.

- Cválajúce dni pocity mladej generácie
- Božské uzly ľúbostné a prírodné motívy – pôžitkárstvo, zmyselnosť, senzualizmus
- Iba oči zmyslové vnímanie krásy života, lásky
- Básnik a žena básnická skladba
- Zrno téma domova (útočisko) a slovenskej prírody
- Hostina, Studňa 2. svetová vojna; obhajuje právo na šťastný život, ktoré vojna človeku odopiera

CVÁLAJÚCE DNI

je polytematická básnická zbierka vyjadrujúca pocity mladej generácie (divokí jazdci – dychtiví, netrpezliví, ochotní riskovať). Využíva spontánnu lyrickú improvizáciu, ktorá viedla k nepravidelnosti formy a hravosti.

Zobrazuje ženu vo viacerých podobách (napr. ako dedinčanku v básňach **Mne dedinčanka stepilá** a **Nedeľa**), oslavuje život, aktivitu, mladosť, zdravie, pokrok; napríklad v básni **Cválajúce dni**:

*Stepilí cowboyi
nad konské hrivy sklonení
sedia na pariach sa chrbrtoch
a stískajú ich koleny
kľčovite.*

*Hurrá, hurrá!
Z cesty nám!!*

*Pádime!
Nevidíte?*

Krasojazdcov sú stá,

avanturizmus

schodíkový verš
rýchlosť

mladá generácia

*divákov milióny,
Tie stá však jazdia ponad dómy,
ponad parížsku Notre Dame
a preskakujú Oceán,
ženú sa krkolomným cvalom,
že nestihne ich ani **Parom**,
chcú prelietať
zo stálic na stálice,
presedať na Lucifera šiju,
vôbec: vtopiť sa v dáky fenomén,
možno: vo večnú energiu...*

slovanský boh

BÁSNIK A ŽENA

je básnická skladba, veršovaná poviedka napísaná v podobe dialógu, oslavujúca a vzdávajúca hold žene.

1.) V zasneženom parku	náhodné stretnutie básnika a ženy v parku, rozhovor o poézii a láske
2.) Pokračovanie jarné	vyznanie si citov
3.) Letná noc na vode	plavba v člene, vrchol ich lásky
4.) Padajú listy	žena básnika opúšťa, pretože mu chce dopriať slobodu (a teda inšpiráciu)
5.) Po desiatich rokoch	stretnutie v parku po 10 rokoch, žena je vydatá, rozhovor o poézii

Skladba oslavuje ženu ako múzu, symbol poézie, jej patrí i posledné slovo diela:

„Čo vravíš srdce? Tiché je jak pena, len pery sa ešye pohybujú a vyslovujú najkrajšie ľudské slovo: žena.“

ĽAVICOVÁ AVANTGARDA

bola u nás zastúpená skupinou a časopisom DAV (nazvaná podľa zakladateľov Daniela Okáliho, Andreja Siráckeho a Vladimíra Clementisa), ktorej členmi boli napr. Ján Poničan a Fraňo Kráľ.

- ideologizmus marxizmus, snaha ideologicky ovplyvniť čitateľa
- schematizmus schematický obsah a jednoduchá forma dostupná jednoduchému robotníkovi

Uvedenému schematizmu neprepadol Ladislav Novomeský, ktorý sa inšpiroval poetizmom.

LADISLAV NOVOMESKÝ

(1904 – 1976) sa narodil v Budapešti, vyštudoval učiteľstvo a pôsobil ako žurnalista. Vstúpil do KSČ, zúčastnil sa SNP, v roku 1951 bol vlastnou stranou označený za buržoázneho nacionalistu a odsúdený na 10 rokov väzenia. Roku 1963 bol plne rehabilitovaný a opätovne sa zapojil i do politického života.

Vo svojej tvorbe sa inšpiroval proletárskou tvorbou českých básnikov (J. Wolker), ruskou avantgardou (S. Jesenin, V. Majakovskij) a filozofiou civilizmu (technický pokrok, civilizácia) Walta Whitmana. Charakteristická je dvojakosť jeho poézie:

a) proletárstvo	sociálne problémy, kritika
b) umeleckosť	poetizmus, avantgarda

Svojou poéziou sa snaží slúžiť človeku, pomáhať mu pochopiť svet, nemoralizuje a neodsudzuje, snaží sa len písať o „veciach a vecičkách“ nášho sveta. Básnické zbierky:

- Neděfa sociálne a melancholické básne, právo na šťastie aj pre chudobných
- Romboid nespravodlivý, pokrivený svet (romboid) ↔ detstvo (kruh)
- Otvorené okná avantgardné, sociálne a intímne básne; mladá generácia do Európy
- Svätý za dedinou španielska občianska vojna; báseň Nohami hore – prevrátenosť hodnôt
- Pašovanou ceruzkou z ilavskej väznice

NEDEĽA

je pod vplyvom poetizmu napísaná básnická zbierka. Prináša poéziu mesta, obhajuje právo na šťastie aj pre obyčajných a chudobných ľudí.

- Báseň porovnáva silných a slabých sveta, autobiografický rozmer (vie, že sám nezmení svet)
- Nedefä polytematická báseň (pásmo), zobrazuje nedefu ako civilný sviatok

NADREALIZMUS

sa objavuje v polovici 30. rokov, býva označovaný za oneskorenú formu francúzskeho surrealizmu. Vychádza z:

- český poetizmus V. Nezval
- slovenská poézia J. Kráľ, I. Krasko, L. Novomeský
- francúzska poézia moderna (Baudelaire), avantgarda (Apollinaire, Breton, Tzara)

Charakteristické znaky poézie nadrealizmu:

- antitradicionalizmus popieranie umenia, odmietanie a kritika väčšiny skorších básnikov
- inovatívnosť nové básnické prostriedky, nepravidelnosť
- psychický automatizmus proti spracovaniu poézie rozumom
- znaky básne-pásma polytematickosť, polysémantickosť, voľný verš, asociatívny
- kľčovitosť krásy a poézie snaha šokovať (šokujúce metafory – najmä genitívová)
- katastrofizmus apokalyptické vízie, motívy smrti a opustenosti

Nadrealisti sa postavili proti spoločenskému zlu: hľadali slobodu, pokrok, odmietali vojnu a fašizmus. Vydali zborníky **Áno a nie**, Sen a skutočnosť, Vo dne a v noci. Po vojne skupina zanikla.

„Sme proti fašizmu a to je naše rozhodné nie, a sme za pokrok a v tom je naše áno.“

- Rudolf Fabry
- Štefan Žáry zberka Zvieratník
- Vladimír Reisel
- Ján Brezina
- Július Lenko
- Pavol Bunčák

RUDOLF FABRY

(1915 – 1982) pracoval ako redaktor a surrealistický grafik. Vydal nadrealistické básnické zbierky

- Uťaté ruky prvá nadrealistická zberka (1935), provokačná
- Vodné hodiny hodiny piesočné nadrealizmus, reaguje aj na predvojnové udalosti
- Ja je niekto iný protivojnová zberka

*„Fair play
Za cenu umenia
vzdávame sa umenia.“* časť zberky Uťaté ruky
manifest nadrealizmu

JA JE NIEKTO INÝ

je vrcholná protivojnová nadrealistická básnická zberka pozostávajúca z dvoch pásiem:

- 1.) Prvé stretnutie s Féneom apokalyptické obrazy, tragickosť
- 2.) Druhé stretnutie s Féneom nádej v lepšiu (bezvojnovú) budúcnosť

Féneo je vybájaná postava, raz diabol a raz sám básnik, cez ktorú autor vyjadruje svoje protivojnové postoje.

KATOLÍCKA MODERNA

je skupina autorov, ktorých spája kresťanská viera a charakter ich básnickej tvorby. Vznikla v 30. rokoch okolo františkánskeho kňaza Rudolfa Dilonga v zborníku **Antológia mladej slovenskej poézie** (1933). Autori sa združovali napr. okolo katolíckoumeleckých časopisov Postup a Prameň. Zdroje inšpirácie:

- a) tradícia mytológia, Biblia, veľkomoravská literatúra, Proglas, spevníky, slovenský klasicizmus
- b) avantgarda poetizmus, symbolizmus, surrealizmus

V duchu knihy Henriho Brémonda **Čistá poézia** sa autori snažia o „čisté“ spirituálne básne. Rozoberajú v nich staré (tradičné) témy s využitím nových (avantgardných) postupov. Charakteristická je dvojakosť poézie:

- 1.) časová viaže sa k udalostiam: sviatky, svadby, úmrtia, vstup do kláštora, spoločenské udalosti
- 2.) nadčasová tematika Boha, podstaty bytia, zmyslu života,...

Najčastejšie témy a motívy:

- cesta k Bohu cesta a pohyb symbolizujúce hľadanie Boha vo svete
- žena všeobecne ako inšpirátorka umenia, alebo ako Panna Mária
- priestorové motívy vlast', domov a raj – prepojenie so spoločenskou problematikou
- mlčanie, tma, svetlo, poézia 4 navzájom súvisiace a kontrastné pojmy

Predstavitelia:

- Rudolf Dilong
- Janko Silan
- Pavol Gašparovič Hlbina zbierky Začarovaný kruh, Belasé výšky,...
- Pavol Ušák-Oliva zbierka Oblaky; umrel na TBC
- Gorazd Zvonický napr. zbierka Mýtnik pred Madonou
- Ján Haranta

RUDOLF DILONG

(1905 – 1986) sa narodil na Orave, vyštudoval teológiu a stal sa františkánskym mníchom. V roku 1945 emigroval, žil v Ríme, Argentíne a USA. Jeho poézia sa nesie v duchu kresťanských zásad, je krehká i mystická. Tvoril aj v exile, napísal mnoho básnických zbierok.

- Mladý svadobník surrealizmus
- Hanička venoval sestre, ktorá umrela v 2. svetovej vojne

JÁN SILAN

(1914 – 1984) vlastným menom Ján Ďurka, prežil celý svoj život ako chudobný kňaz. Po vojne neodišiel do exilu, ale sa uchýlil do „vnútornej emigrácie“, t. j. pre nový režim nemohol publikovať.

Jeho pohľad na svet je panteistický (vo všetkom vidí Boha), v tvorbe prevládajú tragické a pesimistické motívy. Básne sú melodické, spevavé, späté s prírodou.

- Kuvici zmysel bytia, vlastné ťažké chvíle
- Rebrík do neba spirituálna lyrika, prijímanie utrpenia
- Piesne z Javoriny prírodná piesňovitá lyrika

INDIVIDUÁLNI AUTORI

VALENTÍN BENIAK

(1894 – 1973) pre sociálne problémy nedokončil štúdium práva, pracoval ako úradník, po revolúcii bol až do 60-tych rokov ako básnik umlčaný.

Beniak býva vzhľadom na charakter svojej tvorby označovaný ako „básnik s tragickým pocitom zo života“.

- Tiahnime ďalej oblaky motív domova a plynutia času (pomocou reťazenia)
- Kráľovská reťaz tragický pocit zo života
- Lunapark o Francúzsku a Paríži, meste básnikov
- Poštový holub reflektuje spoločenské udalosti (vojna), expresívnejšie vyjadrovanie
- Žofia, Popolec reakcia na vojnu, túžba po pokoji, istote, múdrosti stelesnená Žofiou

ANDREJ ŽARNOV

(1903 – 1982) vlastným menom František Šubík, povoláním lekár (patológ). Pre účasť na exhumácii Sovietmi zavraždených poľských dôstojníkov v Katyňskom lese sa po revolúcii dostal do existenčných problémov a napokon emigroval.

Svojou tvorbou, označovanou za „poéziu biča“, sa niekedy radí do katolíckej moderny.

- Stráž pri Morave kritika nedostatkov ČSR, nespravodlivé pomery voči Slovensku
- Hlas krvi tematika domova
- Presievač piesku z emigrácie

SLOVENSKÁ MEDZIVOJNOVÁ DRÁMA

predstavuje vzostupnú etapu slovenskej dramatickej tvorby. Vznikajú divadlá

- 1919 Slovenské národné divadlo (Bratislava)
- 1924 Východoslovenské národné divadlo (Košice)
- 1941 Slovenské ľudové divadlo (Nitra)

Hrajú sa diela starších (P. O. Hviezdoslav, J. G. Tajovský,...) i mladších (Július Barča-Ivan, Ivan Stodola, Peter Zvon) autorov.

IVAN STODOLA

(1887 – 1977) vyštudoval medicínu, venoval sa ochotníctvu i písaniu divadelných hier. V roku 1951 bol neprávom obvinený z nezodpovedného narábania s verejnými prostriedkami a dva roky väznený. Ku koncu života žil v Piešťanoch, v roku 1967 mu bol udelený titul národný umelec.

Ťažiskom jeho tvorby sú najmä satirické veselohry, veľmi významnou je tiež psychologická tragédia Bačova žena. Písal aj historické drámy, napr. Kráľ Svätopluk.

BAČOVA ŽENA

je expresionistická tragédia v 3 dejstvách, na antickom základe, pripomínajúca tvorbu J. Barča-Ivana. Obsahuje sociálne motívy (hospodárska kríza, vysťahovalectvo), nastoluje i mravné otázky (peniaze nenavrátia šťastie). Odohráva sa v slovenskom prírodnom prostredí (liptovské hory).

- Eva po správe o Ondrejovej smrti pri banskom nešťastí si z lásky vezme Miša za muža
- Ondrej Evin prvý manžel (→ syn Ondřík), odišiel do Ameriky, aby zabezpečil rodinu
- Mišo Evin druhý manžel (→ syn Miško), dobrý bača
- svokra Ondrejova matka: tuší, že jej syn žije; kritizuje Evu (gazdovstvo, druhé manželstvo)

Neznámy Amerikán skupuje panstvo aj s Mišovým salašom a časť prepíše na Evu. Vysvitne, že je to Ondrej, ktorý po banskom nešťastí stratil pamäť a vrátila sa mu až pri nehode vo vlaku. Chce sa navrátiť k Eve a preto Miša posielal do Ameriky. Ten však odmieta odísť bez manželky a tak v spornej situácii sa sokovia v láske pobijú a chcú si svoje dieťa vziať k sebe. Eva neriešiteľnú situáciu ukončí samovraždou: prebodne sa nožom.

VESELOHRY

sú satirické a kritické, nadväzujú na tvorbu J. Chalupku a J. Palárika:

• Náš pán minister	kritika malomeštiactva	falošný minister vyvolá päťolízachstvo
• Čaj u pána senátora	kritika politického karietizmu	učenie sa škrobenému správaniu
• Jožko Púčik a jeho kariéra	kritika falošného humanizmu	záujem len o obvineného
• Keď jubilant plače	kritika dôverčivosti a naivity ľudu	mastičkárka úspešnejšia ako doktor

ČAJ U PÁNA SENÁTORA

má 4 dejstvá, s využitím satiry poukazuje na obmedzenosť malomeštiactva, karietizmu.

- Baltazár Slivka obchodník s rakvami, manželkou tlačný do politiky

- Lopušník učí Slivkovcov škrobenému správaniu (príprava na čaj so senátorom)
- senátor Potkan výsmešne zobrazené umelé a prázdne gestá, škrobené správanie pri čaji u neho

JOŽKO PÚČIK A JEHO KARIÉRA

je tragikomická veselohra s podtitulom „Satira na falošne chápaný humanizmus“, kritika falošného záujmu a humanity.

- Jožko Púčík starý mládenec, svedomitý pracovník dobročinného spolku Humanitas
- Rohatý bezcharakterný Jožkov nadriadený, „požičia“ si peniaze spolku, obvinený je Jožko

Kým je Jožko obvinený, spolky Humanitas a Benevolencia oňho prejavujú záujem a snahu pomôcť aj jeho rodine (sestre). Keď však Rohatý peniaze podstrčí naspäť predsedníčke spolu a Jožko je oslobodený, záujem o jeho osobu sa vytráca. Hra symbolicky nekončí odhalením Rohatého, autor poukázal na existenciu takýchto ľudí v reálnom svete (dokonca aj v dobročinných spolkoch).

JÚLIUS BARČ-IVAN

(1909 – 1953) pochádzal z učiteľskej rodiny, vyštudoval teológiu. Pôsobil ako kňaz, pracoval v Slovenskej národnej knižnici i Matici slovenskej.

Presadil sa písaním expresionistických drám, ktoré pomenoval krátkymi, výstižnými názvami. Charakteristika:

- abstraktnosť izolovaný priestor, nadprirodzené prvky (sen, vidina)
- symetrickosť nepárny počet dejstiev
- vnútorné napätie stupňované napätie, úzkosť → hraničná situácia
- ideovosť postava = nositeľ myšlienky, princípu, postoja

Najvýznamnejšie drámy rozoberajú sociálnu, politickú, etickú tematiku; otázku viery, viny, hriechu, predurčenia (fatalizmu):

- 3000 ľudí sociálna téma zatvorenie továrne v Krompachoch počas hospodárskej krízy
- Diktátor politická téma falošný diktátor presadzuje myšlienku mieru, proti ministrom
- Mastný hrniec satira-komédia
- Matka dráma
- Dvaja dráma

MASTNÝ HRNIEC

je satirická, spoločenskokritická komédia odohrávajúca sa v Ťuťotíne (moderné Kocúrkovo) počas existencie slovenského štátu.

- Svetozár Babík profesor botaniky, omylom vyhlásený za ministra financií
- Mahuliena Babíková pani profesorová, zaťažená na peniaze a postavenie

Napokon sa omyl vysvetlí, ministrom sa stáva Svetozárov brat Baltazár. Profesorovi odľahne, no Mahuliena je nešťastná.

MATKA

je dráma v 3 dejstvách so sociálnym podtónom z banického prostredia. Nesie znaky psychologického expresionizmu: konanie postáv je vybičované do krajnosti, často je nastolená otázka života a smrti, do deja zasahujú nadprirodzené prvky (matkine vidiny). Hra má aj teologický rozmer, zobrazuje nadľudskú silu materinskej lásky a obety. Text pôsobí vzrušene, je fragmentovaný a obsahuje veľa nedokončených viet.

- matka synekdocha (za všetky matky), absolútna, nadzemská, nositeľka bolesti; heroizovaná
- Jano starší syn, nositeľ otcovského princípu (baník, alkoholik, bez kamarátov), negatívny
- Paľo mladší syn, nositeľ materského princípu (mierny, závislý na matke)
- Kata Paľova milá, počas jeho pobytu v Amerike za ňou chodí Jano (pre majetok)
- suseda vypočuje si od matky predpríbeh o jej schopnosti vidieť budúce tragédie vo svojej rodine

Dej sa odohráva počas dlhšieho časového úseku v jedinej miestnosti. Kompozícia má klasické členenie:

- 1.) expozícia predpríbeh (matkine vidiny), predstavenie postáv, vidina Paľovho návratu z Ameriky
- 2.) kolízia Paľo sa navracia bez veľkého zárobku, Jano ho víta s nenávisťou
- 3.) kríza Kata sa chce navrátiť k Paľovi, matka má vidinu, že Jano ho zabije nožom
- 4.) peripetia Paľo odchádza k Tomkovcom (Katinim rodičom) a chystajú svadbu
- 5.) katastrofa Jano zaútočí na Paľa nožom, matka však zhasne svetlo a nechá sa zabiť namiesto neho

Nad mŕtvym telom Anny Pavlíčky si synovia uvedomia jej pohnútky a uzmieria sa. Paľo chce vziať vinu za matkinu smrť na seba, Jano sa však chce udať žandárom sám.

DVAJA

je expresionistická, analytická hra s prvkami absurdnej drámy rozoberajúca otázku medziludských vzťahov.

- Mauro Johnymu narezal lano, na súde svedčil proti Marianne
- August Johnymu dal otrávené víno pred akrobatickým predstavením
- starík nezávislý pozorovateľ, prichýlil Mariannu, stretávajú sa u neho všetky postavy
- Marianna Johnyho manželka, obvinená a odsúdená, pretože ho pri skoku na hrazde nezachytila

Motív „dvoch“ sa v deji neustále opakuje: Mauro (slabý, prenasledovaný) a August (silný, prenasledovateľ) sú spojený dávnym hriechom, Ona (Marianna) a On (Johny) žijú spolu v Jej predstavách, pretože sa vo väzení pomiatla. U staríka však Mauro dá najavo, že vie o Augustovom otrávenom víne a tým sa ich puto prehľbuje. Starík za spoznanie ich tajomstva zaplatí životom, keď ho prebodne Augustov nôž. Dvojici tak pribudol ďalší hriech, ktorý ich bude naveky spájať.

PETER ZVON

(1913 – 1942) vlastným menom Vladimír Sýkora, študoval právo, ako 29-ročný však zomrel na týfus.

TANEC NAD PLAČOM

je veršovaná tragikomédia založená na kontraste minulosti a súčasnosti. Vyjadruje myšlienku, že za uplynulé polstoročie prišlo k výraznému technickému, no nie morálnemu pokroku – spoločnosť je stále nespravodlivá, rozdelená na slabých a silných.

- postavy z obrazov ožívajú, zúčastňujú sa maškarného plesu rodiny Kráľovej → komika
- sluha Barnabáš z obrazu, v epilógu kriticky hodnotí pokrok ľudstva a úprimne sa rozplače
- rodina Kráľová organizujú maškarný ples, vďaka priezvisku sú považovaní za kráľovskú rodinu

SLOVENSKÁ MEDZIVOJNOVÁ PRÓZA

vzniká v medzivojnovom období, počas existencie Prvej česko-slovenskej republiky, s ktorou súvisel kultúrno-spoločenský rozmach Slovenska:

- slovenčina je úradný jazyk koniec maďarizácie a útlaku
- vznik nových škôl a inštitúcií Matica Slovenská, Univerzita Komenského (1919), SND (1920)
- časopisy Mladé Slovensko, Svojet, Slovenské pohľady, DAV, Elán, Vatra,...

Priaznivá spoločenská situácia vzbudzovala v autoroch pocit slobody, ktorý sa v próze odrazil poprvýkrát pluralitou tvorby. Slovenská literatúra bola ovplyvnená českou i svetovou, literárne smery sa diferencovali, autori častejšie experimentovali. Venovali sa témam

- 1. svetová vojna
- sociálne problémy
- spomienková (detstvo, mladosť) literatúra

Okrem staršej generácie (1. a 2. vlna realizmu) tvorí aj stredná a mladšia generácia v smeroch:

- a) nadväzovanie na realizmus
 - 1.) 3. vlna slovenského realizmu L. Nádaši-Jégé, J. Jesenský, H. Gregorová, M. Rázus
 - 2.) sociálno-psychologický realizmus J. Cíger-Hronský, M. Urban
 - 3.) socialistický realizmus P. Jilemnický, F. Kráľ
- b) lyrizačné tendencie
 - 1.) ornamentálna próza T. J. Gašpar, G. Vámoš, J. Hrušovský, I. Horváth
 - 2.) lyricky tvarovaná próza J. Horák, J. Bodenek
 - 3.) próza naturizmu M. Figuli, D. Chrobák, Ľ. Ondrejov, F. Švantner
 - 4.) básnici sujetu J. Červeň

3. VLNA SLOVENSKÉHO REALIZMU

priamo rozvíja realistickú tradíciu bez experimentovania. Nesie aj znaky naturalizmu (L. Nádaši-Jégé) poukazovaním na determinovanosť človeka a voľbou nízkych, všedných tém.

- Ladislav Nádaši-Jége
- Janko Jesenský próza: Malomestské rozprávky, Demokrati
- Hana Gregorová
- Martin Rázus

LADISLAV NÁDAŠI-JÉGÉ

(1866 – 1940) pochádzal z advokátskej rodiny, vyštudoval lekársku fakultu v Prahe, pôsobil ako lekár, redaktor a člen spolku Detvan. Krátku prózu z predvojnového obdobia vydával pod pseudonymom Ján Grob, z ktorého iniciálok vzniklo priezvisko (medzivojnový pseudonym) Jégé. Znaky tvorby:

- naturalizmus človek sa riadi pudmi → je egoistický, pokrytečný, kráľ zverstva, nemení sa
- expresionizmus pocity osamotení a zúfalstva, snaha vyvolať silný dojem
- antihrdinovia vytváranie opozičných párov postáv: pudová ↔ charakterová

Inšpiroval sa naturalizmom E. Zolu. Počas medzivojnového obdobia uverejňoval rozsiahlejšiu prózu najmä s historickou tematikou:

- Wieniawského legenda historická novela o boji Poliakov s Turkami, kontrast charakterov
- Adam Šangala historický román
- Svätopluk historický román, opúšťa romantický koncept heroického Svätopluka
- Cesta životom autobiografický román
- Krásne časy roroka naturalistická poviedka vykresľujúca krutosť ľudských charakterov

ADAM ŠANGALA

je historicko-dobrodružný román odohrávajúci sa v 17. storočí počas náboženských a protitureckých konfliktov. Vystupujú v ňom historické osobnosti (Gabriel Betlen, Peter Pázmány), odohráva sa v slovenských hradoch a mestách (Beckov, Trnava, Žilina). Reflektuje úpadok šľachty v 19. storočí, vyjadruje potrebu myšlienkovú a náboženskú tolerancie, zobrazuje nespravodlivosť doby (delenie na pánov a poddaných). Dej sa odohráva chronologicky, obsahuje naturalistické scény (smrť, mučenie, špina, chudoba,...).

- Adam Šangala naivný dedinský chlapec, mení sa na uvedomujúceho si (ne)spravodlivosť
- Samuel Konôpka evanjelický kňaz na Beckove, kultúrny a mravný charakter, symbol pokroku
- Betka Adamova milá, povie o oslobodení Konôpku kamarátke a Adama popraví
- Praskovský starý pán Beckova, upadajúca šľachta, mení vierovyznanie podľa výhodnosti
- Brigita Praskovská obmedzená manželka Ondreja, vystrašená Adamom (nedopatrením) potratí
- Ondrej Praskovský hlúpy syn Praskovského, zachránený z rúk zbojníkov Adamom a Konôpkom

Adam, časom spolu so svojím „svedomím“ Samuelom Konôpkom, sa postupne ocitá v týchto slovenských lokalitách:

- 1.) Koziná rodná dedina, Adamovho otca popravili za zbojníčenie a Adam odchádza do sveta
- 2.) Žilina korbáčom zbije obťažujúceho grófa Markoča a naverbuje sa do vojska, aby ho nenašli
- 3.) Beckov u Praskovských spoznáva Konôpku, po vystrašení Brigity ho uväznia a s Konôpkom ujdú
- 4.) Rovňany Ondrej je nevďačný za záchranu, Konôpka sa zamiluje do pani Kláry
- 5.) Trnava Praskovský zatkol Konôpku, Adam naňho upozornil Betlenove vojská a oslobodili ho

Príbeh sa naoko končí šťastne sobášom Adama a Betky, avšak po piatich rokoch manželstva Betka prezradí kamarátke, ako Adam zabezpečil oslobodenie Samuela Konôpku, za čo ho arcibiskup odsúdi na popravu sťatím.

CESTA ŽIVOTOM

je pesimistický román, kritika spoločnosti z posledných rokov Rakúsko-Uhorska, 1. svetovej vojny a obdobia po nej, v ktorej autor čerpal z vlastného života.

- Jozef Svoreň bezcharakterný plytký maďarón, menil názory podľa výhodnosti, rozprávač
- doktor Búroš protikladná postava, mravne čistý a národne uvedomelý, Jozefovo svedomie

Svoreň je naturalistická pudová postava, štíti sa matky, pristúpi na svadbu pre kariéru, udáva lásku syna maďaróna a dcéry slovenského učiteľa. Po vojne sa rýchlo vzdáva maďarónstva a opäť získava úradnícke miesto.

SOCIÁLNO-PSYCHOLOGICKÝ REALIZMUS

je literárny smer začínajúci v 20. rokoch, ktorý nadväzuje na domáci i svetový realizmus, ale obsahuje aj prvky nových expresionistických tendencií (zdôraznenie vnútorného zážitku). Odohráva sa v dedinskom prostredí.

- sociálna tematika obyčajní ľudia a ich povojnové sociálne problémy
- psychologizácia postáv prienik do psychiky postáv

Predstaviteľmi sú Jozef Cíger-Hronský a Milo Urban.

JOZEF CÍGER-HRONSKÝ

(1896 – 1960) vyštudoval učiteľstvo, bojoval v 1. svetovej vojne na talianskom fronte, pôsobil v Matici Slovenskej. V roku 1945 zo strachu pred trestným stíhaním za činnosť počas Slovenského štátu emigroval a zomrel v Argentíne, kde založil Zahraničnú Maticu Slovenskú. Po páde komunizmu bol rehabilitovaný, diela sa začali vydávať a jeho telesné pozostatky boli v roku 1993 prevezené na Národný cintorín v Martine.

- sociálno-psychologický realizmus sociálna dedinská tematika, prienik do psychiky postáv
- psychologizácia postáv osamelé, morálne postavy s fatalistickým vnímaním sveta
- expresionizmus a lyrizácia mýtizácia, motívy cyklickosti v poviedkach

Najznámejšie diela:

- Jozef Mak sociálno-psychologický román
- Sedem srdc zbierka poviedok – príbehov žien ako nositeľiek utrpenia a samoty
- Pisár Gráč umelecký experiment (expresionizmus, existencializmus,...) proti vojne
- Svet na trasovisku kontroverzný román z emigrácie, kritika SNP a partizánov
- tvorba pre deti Smelý Zajko, Smelý Zajko v Afrike, Sokoliar Tomáš, Kremnické povesti,...

JOZEF MAK

je sociálno-psychologický román so znakmi expresionizmu a fatalizmu o obyčajnom dedinskom človeku. Odohráva sa na Horehroní pri Brezne na prelome 19. a 20. storočia – zobrazuje aj maďarizáciu, hospodársku krízu a odchádzanie do Ameriky. Objavujú sa lyrizačné tendencie v opisoch prírody (napr. inovať – predzvest' smrti, personifikácia prírody).

- Jozef Mak usilovný a odolný človek-milión, nemanželské dieťa, prijíma osud a znáša ho
- Jula Petriskovie kalika s ochrnutou rukou, opatruje Marušu, Jozef si ju vezme za ženu
- Ján Mak Jozefov starší brat, musel sa o mladšieho starať a nemal ho veľmi rád
- Maruša Meľošová pôvodná Jozefova milá, počas jeho vojenčiny si vezme Jana, ochorie a oškaredie
- August Kubanda bača, u ktorého pracoval mladý Jozef Mak, videl vyhorenie časti svojej dediny
- Baniar-Bánoci krčmár, od Jana odkúpil chalupu, no ponúka ju Jožovi za prácu kočiša

Rozprávač je vševediaci, postavám sa prihovára a radí im. Autor zobrazuje húževnatosť obyčajného človeka na životných útrapách, ktoré musí prekonať Jozef Mak:

- nemanželské dieťa musí sa o neho starať starší brat Ján, ten ho často bije
- vyhorenie rodnej chalupy prichýli ich krstná mama Hana Meľošová, Jozef si postaví novú chalupu
- smrť otca umiera Jozefov biologický otec, drevorubač Gregor Bialoš
- povolanie na vojenčinu po dokončení chalupy musí hneď odísť na vojenčinu
- smrť matky počas Jozefovej vojenčiny umiera matka Eva Maková (zvaná Makovka)
- zrada brata po návrate nachádza brata vo svojej chalupe, ten mu prepustí polovicu
- premena Maruše expresionistická postava, z peknej a dobrej sa zmenila na špatnú

- zatknutie v Komárne za politizovanie počas služby strávi zimu vo väznici, verná Jula ho čaká
- odcudzenie od July aj pre Marušino zvädzanie nedokáže vyjadriť Jule lásku
- smrť July po narodení druhého syna konečne nájdu k sebe cestu, no Jula umiera

Maruša si po Jožovom odchode na vojenčinu vzala Jana za muža. Počas choroby však oškaredela, zmenila sa aj jej povaha a po počiatočnej neschopnosti odolať jej zvädzaniu si aj Jožo uvedomuje jej skazenosť a odmieta ju. Opitá sa utopí v kotli na zváranie bielizne. Po narodení druhého dieťaťa si Jula a Jožo konečne vyjadria lásku, Julino srdce, zničené dovtedajším trápením, však nevydrží a umiera.

Trp, Jozef Mak. Človek-milión si, nuž vydržíš všetko, keďže nie je pravda, že najtvrdší je kameň, najmocnejšia je oceľ, ale pravda je, že najviac vydrží na svete obyčajný Jozef Mak.

MILO URBAN

(1904 – 1982) gymnázium pre finančné problémy neukončil, bol literárny samorast. Pôsobil v denníku Slováč, časopise Slovenský národ a počas 2. svetovej vojny bol šéfredaktorom ľudáckeho denníka Gardista. Po vojne emigroval do Rakúska, v roku 1947 sa vrátil a odsúdili ho na verejné pokarhanie. Dožil v Bratislave.

- sociálno-psychologický realizmus ponor do psychiky osamotených a rozporuplných postáv
- expresionizmus pudové konanie, kolektív koná ako jedna duša (lat. una anima)
- lyrizačné tendencie monumentalizácia, spätosť s prírodou, zakliaty vzťah muž – žena

Najvýznamnejšie diela:

- Jašek Kutliak spod Bučinky novela zachytáva odcudzenie Jaška K. a Hanky, jeho smrť príliš neoplače
- Za vyšným mlynom novela na motív Zločin a trest
- Výkriky bez ozveny zbierka 7 noviel
- Živý bič román o dopade 1. svetovej vojny na civilné obyvateľstvo

ZA VYŠNÝM MLYNOM

je novela založená na princípe Dostojevského románu Zločin a trest, nazývaná aj dráma svedomia. Poslúžila ako predloha opery Eugena Suchoňa Krútnava.

- Ondrej Zimoň Ondreja začína ťažiť svedomie, poddáva sa alkoholu, napokon sa priznáva
- Ján Štelina milenec Katreny, ktorého z veľkého citového vzplanutia zabíja Ondrej Zimoň
- Katrena Zalčíková z donútenia rodičmi sa vydáva za Ondreja, majú syna podobného Janovi
- Peter Štelina trápí sa pre synovu smrť a Katreninu svadbu, pôsobí na Ondrejove svedomie

Ondrej sa priznáva k vražde Jána Štelinu, pokojne odchádza so žandármi, spadla z neho veľká ťarcha.

ŽIVÝ BIČ

je sociálno-psychologický unanimitický román s prvkami expresionizmu zobrazujúci dopad 1. svetovej vojny na hornooravskú dedinu Ráztoky.

- Adam Hlavaj dezertuje z vojny, postupne sa dozvedá o konci svojej ženy a plánuje odplatu
- Eva Hlavajová Adamova žena, znásilnená notárom pri snahe vyreklamovať Adama z vojny
- Ilčíčka najtragickejšia dedinčanka, odhovorila syna od úteku, burcuje dedinu
- Štefan Ilčík pod tyraniou čatára Rónu sa mení na ľahostajného, čatára zabíja a popravia ho
- notár Okolický bezcharakterný zdierač ľudu, nakoniec ho dedinčania nechajú utopiť sa

- Kúrňava sprvoti spolupracuje s notárom, potom pomáha Adamovi

Román má dve časti:

- 1.) Stratené ruky zobrazenie zhubného vplyvu vojny na dedinčanov (bezruký a nemý Ondrej Koreň, verbovanie vojakov, sčítovanie dobytku, poprava Štefana, tehotenstvo a odsúdenie dedinou Evy, utopenie Evy, zmeny charakterov)
- 2.) Adam Hlavaj zúčtovanie dedinčanov a dezertérov s pánmi (vyhnanie vojenskej posádky, utopenie Okolického, Adam podpaľuje strechu židovej krčmy)

Pod vplyvom burcovania zúfalej Ilčičky, epidémie červienky, návratu Adama a neskôr ďalších vojakov z frontu sa dedinčania podujmú na živelnú (expresionizmus) kolektívnu (unanimizmus) pomstu voči pánom. Samotná Ilčička pritom umiera, no dedinčania „vítazia“.

SOCIALISTICKÝ REALIZMUS

je literárny smer, ktorý vznikol v 20. rokoch v ZSSR. Jeho predstaviteľmi na Slovensku boli študenti socialistického zmýšľania uverejňujúci svoje diela v ľavicovo orientovaných novinách a časopisoch (Pravda chudoby, DAV,...).

- Peter Jilemnický
- Fraňo Kráľ protifašistický román Stretnutie

PETER JILEMNICKÝ

(1901 – 1949) pracoval ako učiteľ, zúčastnil sa protifašistického odboja, po vojne pôsobil ako kultúrny atašé v Moskve. Publikoval v ľavicových časopisoch, používal metódu socialistického realizmu, často podliehal umelecky nehodnotnému schematizmu.

- Víťazný pád román
- Kompas v nás experimentálny román pozostávajúci z noviel o hľadaní ľudského šťastia
- Kronika schematicky zobrazuje SNP, model socialisticko-realistickej metódy

VÍŤAZNÝ PÁD

je sociálny román s prvkami expresionizmu a lyrizovanej prózy o kysuckej chudobe a kysuckej kráse odohrávajúci sa počas hospodárskej krízy roku 1929. Názov románu je oxymoron. Na troch pádoch Maťa Horoňa autor vyjadruje potrebu nevzdávať sa pri neúspechu, snažiť sa začať odznova.

- 1.) morálny pád – Maťo zabíja svoju milú Magdu, ktorá ho zradila
- 2.) opitý Maťov otec podpaľuje ich chalupu a sám pritom umiera
- 3.) búrka Maťovi odplavuje úrodu a materiál na stavbu nového domu

ORNAMENTÁLNA PRÓZA

sa ozdobnosťou jazyka snažila priblížiť európskym modernistickým literárnym prúdom. Čerpala z expresionizmu, odohráva sa najmä v mestskom prostredí a zobrazuje výnimočných, špecifických hrdinov.

- expresívno-lyrický ráz expresionizmus, metaforický jazyk, ozvláštňujúca atmosféra
- ornamentálnosť ozdobnosť jazyka a štýlu, syntaktická zložitosť
- pochmúrnosť nešťastné výnimočné postavy: romantický kontrast vnútra a skutočnosti

- naturalizmus mestské prostredie, biologický determinizmus, expresívny jazyk
- experimentálnosť napr. snový postup bez časovej a logickej následnosti (vplyv Európy)

Predstavitelia:

- Tido Jozef Gašpar
- Gejza Vámoš
- Ján Hrušovský
- Ivan Horváth

TIDO JOZEF GAŠPAR

(1893 – 1972) žil ako bohém, bol milovníkom života a žien. Prepájal literárnu modernu s avantgardou, svoju prózu poetizoval, potláčal dej na úkor lyrickosti a náladovosti. Ornamentálnosť sa prejavila využívaním cudzích slov, exotizmov a neologizmov. Venoval sa témam

- bohémsky život mužov
- žena ako múza i pokušenie

Najznámejšou zbierkou noviel je **Červený koráb**.

GEJZA VÁMOŠ

(1901 – 1956) pochádzal zo židovskej rodiny, vyštudoval medicínu a filozofiu, pôsobil v spolku Detvan a prispieval do časopisu Mladé Slovensko. Pred 2. svetovou vojnou emigroval, liečil v Číne, zomrel v Brazílii na chorobu beri-beri.

Na jeho tvorbu mala vplyv profesia lekára, ako aj filozofia (napr. Darwina). Dej, sociálne a historické zakotvenie postáv sú v úzadí, literatúru vnímal ako prostriedok na vyjadrenie svojho filozofického názoru dvoch princípov:

- a) princíp krutosti pud sebazáchovy, egoizmus
- b) princíp lásky schopnosť človeka uprednostniť iného pred sebou

Medicínu i literatúru považuje za spôsoby boja proti princípu krutosti. V dielach zobrazuje extrémne postavy, venuje sa šokujúcim a bizarným témam. Človeka označuje za pokusného králika života, ktorého jedinou istotou je smrť.

- Editino očko zbierka noviel, najznámejšia rovnomenná novela Editino očko
- Atómy Boha román z lekárskeho prostredia
- Jazdecká legenda novela, humoristické rozprávanie lekárov o jazdeckom výcviku
- Odlomená haluz autobiografický satirický román venujúci sa židovskej problematike

EDITINO OČKO

je jedna z noviel zbierky Editino očko, ktorú Vámoš venoval svojim sestrám.

- autor nemá rád deti, ale nachádza si cestu k deväťročnej sestre Edite, keď si všimne jej dobrotu
- Edita jednoduché, no dobrodušné, pozorné, milé a slušné dievčatko s krásnymi očami

Pri spoločnom učení kamarátka Edite nešťastne vypichne oko hrdzavým perom. Autor ako lekár operáciu i následne zohavené oko vníma z profesionálneho i kontrastujúceho osobného hľadiska. Vyjadruje myšlienky o nedokonalosti človeka.

ATÓMY BOHA

je expresionistický a naturalistický román z lekárskeho prostredia infekčného oddelenia v pražskej nemocnici. Obsahuje nerovnomerne sa striedajúce literárne, medicínske a filozofické pasáže.

- Karol Zurian lekár, z vedeckých pohnútok sa nechá nakaziť pohlavnou chorobou
- Medúza Karolova priateľka, no on s ňou nechce mať dieťa, znásilnená

Karolovi sa nedarí nájsť liek na pohlavnú chorobu, okrem fyzických prichádzajú aj psychické problémy a tak spolu s nešťastnou Medúzou spáchajú samovraždu.

Román filozofuje o Bohu, ktorý na ľudstvo zoslal choroby a lekár ich lieči; Zuriana zobrazuje ako lekára, ktorý chce pomáhať ľudstvu, no sám sa nechce množiť. Dielo vyznieva nihilisticky.

ODLOMENÁ HALUZ

je autobiografický satirický román odohrávajúci sa na slovenskom vidieku krátko pred rozpadom Rakúsko-Uhorska. Názov symbolicky odkazuje na židov, ktorí sa dokázali asimilovať a žijú na pomedzí kresťanstva a židovstva. Rozpráva príbeh židovského chlapca Samka Krakavera.

Dielo vyvolalo nevôľu v židovskej obci. Tzv. bahnianska aféra prispela k autorovmu rozhodnutiu emigrovať.

JÁN HRUŠOVSKÝ

(1892 – 1975) bojoval v 1. svetovej vojne, pracoval ako účtovník a redaktor. Počas Slovenského štátu pracoval na Úrade propagandy. Vo svojej tvorbe prepojal realizmus s avantgardnými smermi.

- expresionizmus zachytáva reakcie ľudí v hraničných situáciách
- atypickosť špecifická hlavná postava, príbeh sa odohráva v cudzom prostredí
- kontrasty vnímanie v protikladoch

Najznámejšie diela:

- Pompiliova Madona zbierka noviel, zároveň rovnomenná novela z tejto zbierky
- Dolorosa novela, dekadentná telesná láska mladej mníšky Dolorosy ku kristovej soche
- Dve sestry novela, expresionistický kontrast mníšky Reginy a jej sestry prostitútky Blanky
- Muž s protézou román

POMPÍLIOVA MADONA

je novela odohrávajúca sa v Taliansku. Kontrastuje nízkosť žobráka s veľkosťou chrámu, vyjadruje myšlienku práva človeka na šťastie.

- žobrák Pompilion mrzák sediaci na schodoch chrámu, túži sa dostať k soche Madony vo vnútri
- otec Bernardo za peniaze na Kvetnú nedeľu konečne odnesie Pompilia k soche

V noci sa Pompiliovovi zdá, že zázračná Madona mu darovala dvojicu zdravých nôh, v tejto extáze umiera.

MUŽ S PROTÉZOU

s podtitulom Prípád poručíka Seeborna je román o individualistickom poručíkovi z 1. svetovej vojny Maximilianovi von Seebornovi, ktorý podľa vzoru Lermontovej postavy Pečorina neschopného citov vyhlasuje,

že namiesto srdca má protézu. Herečka Erna a aristokratka Mína ho duchovne nenapíňajú, ženy ho vyciavajú, nahovára si, že zlo, ktoré koná, spôsobuje jeho druhé ja.

Hrušovský dielom porušil puritánsku tradíciu kladného bezúhonného hrdinu, napísal ho v dvoch častiach:

- 1.) vševediaci rozprávač predstavuje postavu Maximiliana von Seeborna
- 2.) poručíkovo posmrtné nájdený denník

IVAN HORVÁTH

(1904 – 1960) vyštudoval právo v Prahe a diplomáciu na Sorbonne, zúčastnil sa protifašistického odboja a pracoval v Slovenskej národnej rade. V 50-tych rokoch bol nespravodlivo väznený, rok po prepustení zomrel.

Nadviazal na expresionizmus a dadaizmus, kládol dôraz na asociácie, emócie a hravosť. Vyjadroval nespokojnosť so spoločenskými pomermi, rozpor medzi predstavami a realitou.

- Človek na ulici zbierka noviel: Bratia Jurgovci, Laco a Bratislava
- Vízum do Európy zbierka noviel zachytávajúcích atmosféru európskych miest

LACO A BRATISLAVA

je novela zo zbierky Človek na ulici, s využitím impresionistických a poetických postupov opisuje Bratislavu.

- Laco študent zoznamujúci sa s Bratislavou, prežíva svoju prvú lásku so Želkou
- Želka Lacova prvá láska, pochybuje o ich vzájomných citoch, napokon sa ale dajú opäť dokopy

PRÓZA NATURIZMU

do slovenskej literatúry vstupuje v roku 1937 nadväzujúc na tvorbu francúzskych regionalistov (Ramuz, Giono). Zobrazuje človeka spojeného s prírodou, predstavuje vyvrcholenie lyrizačných tendencií:

- lyrizácia textu prežívanie udalosti je významnejšie ako udalosť samotná
- lyrizácia jazyka metafory, prirovnania, personifikácie, epitetá, zvolania, rytmickosť,...
- lyrizácia postáv kladné a záporné; psychologizované; slabé sociálne a silné priestorové väzby

Príroda hrá v dielach dôležitú úlohu, odráža psychický stav postáv (prírodno-psychologický paralelizmus).

- priestor prírodné, horské prostredie
- čas biologický čas (vek postavy, deň a noc, ročné obdobia), historický absentuje
- žánre krátke – poviedky, novely (výnimka Nevesta hôľ)
- hrdina individualita, často je subjektívnym rozprávačom
- téma láska, česť, domov, priateľstvo, detstvo
- baladickosť pochmúrnosť, mýtickosť
- rozprávkovosť dobro víťazí nad zlom, magické číslo 3, symboly

Predstavitelia:

- Ľudo Ondrejov
- Dobroslav Chrobák
- Margita Figuli
- František Švantner

ĽUDO ONDREJOV

(1901 – 1962) vlastným menom Ľudovít Mistrík, pôsobil v Matici Slovenskej a pracoval ako profesionálny spisovateľ. Písal prózu naturizmu, ale aj poéziu a literatúru pre mládež.

Vrchárska trilógia, zbojnícky cyklus **Slnko vystúpilo nad hory** pozostáva z troch románov

- 1.) Zbojnícka mladosť folklórny naturizmus
- 2.) Jerguš Lapin voľné pokračovanie Zbojníckej mladosti
- 3.) Na zemi sú tvoje hviezdy voľné pokračovanie Jerguša Lapina, negatívny opak Ondrej Šimčisko

ZBOJNÍCKA MLADOSŤ

je román z vrchárskeho prostredia zobrazujúci svet najušľachtilejších hodnôt, v ktorom človek žije v harmonickej jednote s prírodou. Príroda je oživovaná (animizácia) a zosobňovaná (personifikácia).

Román opisuje príhody Jerguša Lapina, ktorý sa zoznamuje s chlapcami z dediny, istý čas pracuje v továrni. V závere sa zrejme stáva zbojníkom, rovnako ako jeho nebohý otec.

DOBROSLAV CHROBÁK

(1907 – 1951) vyštudoval elektrotechnické inžinierstvo, pracoval v Československom rozhlase a Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave. Znaky tvorby:

- hrdina pracovitý, úprimný a čestný dedinský človek
- príroda vytvára atmosféru a predpovedá činy postáv
- témy láska, vzťah muža a prírody, morálne otázky

Na Chrobáka mal veľmi silný vplyv francúzsky regionalizmus Jeana Giona.

- Kamarát Jašek zbierka 8 noviel
- Drak sa vracia naturistická novela

KAMARÁT JAŠEK

je zbierka 8 noviel ovplyvnených rôznymi literárnymi smermi (vitalizmus, expresionizmus, realizmus, naturizmus). Konfrontujú mestské a vrchárske prostredie, kladné a záporné postavy. Hrdinovia sa vyznačujú vysokou mravnosťou, vitálnosťou a spoľahlivou intuíciou.

Kamarát Jašek je novela o boji dobra (láska Jaška a Etelky) a zla (Chrchliak), v ktorej víťazstvo dobra zabezpečuje Jaškov ochranca strýko Sojčiak, ktorý zabíja Chrchliaka, keď ten napadne Etelku. Priznáva sa žandárom a zabezpečuje tak šťastie mladého páru.

Návrat Ondreja Baláža je novela o Ondrejovi Balážovi, ktorý sa po 17 rokoch vracia z vojny. V rodnej dedine nachádza na pamätníku svoje meno, vlastná žena ho nespoznáva. Tá je druhýkrát vydatá a má dieťa. Ondrej sa vydáva za svojho priateľa a z vlastného domu odchádza, je už zbytočný.

DRAK SA VRACIA

je naturistická novela s podtitulom Rozprávka odohrávajúca sa na severoslovenskom vidieku v bližšie nešpecifikovanom čase. Rozoberá základné otázky lásky, prekonávania prekážok, cti.

- Šimon Jariabek dedinčan, miluje Evu, nedokáže však lásku vyjadriť a obáva sa Draka
- Martin Lepiš Madlušovie najdúch zvaný Drak, vracia sa do dediny, kde ho považujú za zlo
- Eva Jariabková starala sa o zraneného Draka, po jeho odchode si vzala Šimona

Malého Draka našiel starý Lepiš Madlušovie, po jeho smrti chlapec žil vo vyžihárni sám. Po zranení ho opatrovala Eva, dedina ho považovala za zlo (smrť starého hrnčiara, sucho). Po jeho odchode sa Eva bez party (symbolu nevinnosti) vydala za Šimona. Drak sa ponúka zachrániť čriedu z volov z horiacich hôr, Šimon ho ako kontrola sprevádza. Myslí si, že Drak predáva dobytok Poliakom: beží do dediny a podpaľuje mu chalupu. Drak sa však vracia aj s dobytkom a milou Zoškou, podpaľačovi odpúšťa.

Novela rozoberá dva konflikty: Draka s dedinčanmi a Draka so Šimonom, oba sú vyriešené zmierlivo. Rozprávač nie je stály, mení sa (Eva, Šimon, my-rozprávanie). Postavy sú vykreslené kontrastne:

- Šimon dobrý protikladná postava, napokon si nájdu s Evou k sebe cestu
- Eva dobrá rámcuje príbeh, v závere ako stará mama rozpráva tento príbeh vnúčatám
- Drak zlý tajomný hrdina, záchranou čriedy si získava dôveru dediny

MARGITA FIGULI

(1909 – 1995) pracovala v Tatra Banke a neskôr ako profesionálna spisovateľka. Publikovala v časopisoch Elán, Slovenské pohľady a Živena. Svojou ženskou prózou nadviazala na líniu slovenských prozaičiek T. Vansovej a B. S. Timravy. Špecifické znaky jej tvorby:

- ženské hrdinky zápasia s konvenciami; sú emotívne, ženské, všetkých vekových kategórií
- sociálny podtext zachytáva aj sociálne rozdiely medzi postavami (v naturizme neobvyklé)
- kresťanská morálka rozdelenie postáv na dobré a zlé podľa morálky, biblické motívy

Príroda rámcujúca dej a ja-rozprávanie hlavného hrdinu sú typickými znakmi naturizmu.

- Pokušenie zbierka lyrických ženských próz, psychologizácia ženy
- Tri gaštanové kone naturistická novela
- Babylon historický román
- Mladosť autobiografická románová kronika
- Ariadnina niť próza zachytávajúca mentalitu detí a deformujúci vplyv dospelých na ňu

TRI GAŠTANOVÉ KONE

je naturistická novela, malá ľubostná dráma s viacerými rozmermi:

- sociálny kontext majetkové rozdiely Petra a rodiny Jana Zápotočného
- psychologizácia vierohodné zobrazenie myšlienkových pochodov rozprávača Petra
- rozprávkosť čiernobiele postavy, magické číslo 3, zázračné uzdravenie, potrestanie zla
- folklórnosť zobrazuje tradíciu pálenia svätajánskych ohňov
- biblizmy kresťanská morálka, záver je návratom do strateného raja detskej nevinnosti

Zápleтка je založená na kontraste mužských postáv:

- Peter predstaviteľ dobra tulák kresťanská etika sebazapierajúca láska k Magdaléne
- Jano stelesnenie zla bohatý amorálny príliš vášnivá láska k Magdaléne
- Magdaléna ideálna milujúca žena, spočiatku pasívna, no jej čistá láska napokon premôže zlo
- Maliarička Magdalénina matka túžiaca po bohatstve, vydáva dcéru za Jana Zápotočného

Z Petrovho pohľadu sledujeme návrat do rodnej dediny Leštiny, plány na požiadanie detskej známosti Magdalény o ruku. Rovnaké plány má aj Jano Zápotočný s podporou Maliaričky. Peter v horách Magdaléne sľubuje, že si po ňu do 3 rokov príde na 3 gaštanových koňoch, keď bude mať vlastný príbytok. Rozhovor vypočuje Zápotočný a po Petrovom odchode Magdalénu znásilní a vezme si ju za ženu. Po dvoch rokoch sa Peter vracia, Magdalénu nachádza v nešťastnom manželstve. Magdaléna zázrakom prekoná vážnu chorobu a keď ju manžel opäť trápi tým, že musí držať koňa, ktorému vypaľuje nápis „tulák“, oslepený kôň svojho pána zabije. Dielo končí šťastne, odchodom Petra s Magdalénou na troch gaštanových koňoch.

FRANTIŠEK ŠVANTNER

(1912 – 1950) vyštudoval učiteľstvo, pracoval ako referent Matice Slovenskej, zomrel mladý v Prahe. Jeho tvorba predstavuje vrchol naturizmu v slovenskej próze.

- expresionizmus konanie postáv je živelné, ovplyvnené vášňou a pudmi
- surrealizmus nad realitou prevláda sen a podvedomie
- silná lyrizácia personifikácia prírody, jej splyvanie s postavami, nezáujem o spoločnosť
- tajupnosť zahmlievanie deja, mýtickosť, neobjasnená smrť, rozprávač nie je vševediaci

Diela:

- Malka zbierka 8 naturistických noviel zo slovenských hôr so slabou dejovou líniou
- Nevesta hôľ román, vrchol naturizmu
- Život bez konca rozsiahly román odohrávajúci sa od konca Rakúsko-Uhorska do začiatku vojny

MALKA

je baladická novela z rovnomennej naturistickej zbierky. Odohráva sa v prírode, je tajuplná (zahmlievací rozprávač, snové pasáže), konfrontuje život a smrť. Jej dej je stručný.

- valach zaľúbený do Malky, žiarli na Šajbana a udáva ho žandárom (krvavá košeľa)
- Malka dievča, v závere je z neobjasnených príčin nájdená mŕtva v kolibe
- Šajban privandrovalec, ukáže sa byť Malkiným bratom a idú ho varovať pred žandármi

NEVESTA HÔĽ

je román považovaný za vrcholný prejav naturizmu v slovenskej próze, vyznačuje sa prírodnosťou, mysterióznosťou, až démonickosťou.

- Libor rozprávač, polorealistickej postava, mladý hájnik z detstva zamilovaný do Zuny
- Zuna tajomná rozprávková živelná postava (nevesta hôľ), uchádzajú sa o ňu mužské postavy
- Tavo mladý tajomný uhliar, robí si nároky na Zunu
- On záhadný poločlovek, ktorého napokon Zuna zabije
- krčmár realistická negatívna postava, túži po Zune pre peniaze (jej dedičstvo) a starostlivosť

Rozprávač (Libor) si v závere uvedomuje, že Zuna mu vlastne nikdy nepatrila.